

O‘ZBEKISTON SOLIQ TIZIMIDA JISMONIY SHAXSLARDAN
OLINADIGAN SOLIQLARNI JORIY ETILISHINING
NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi (PhD)*

Maxamadustov Jalol Maxamadustovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o‘tishi sharoitida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish faqat barqaror soliq tizimi mavjud bo‘lganda mumkin bo‘lib, uning ajralmas elementi sifatida jismoniy shaxslarga soliqlar iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarida davlat aralashuvning iqtisodiy faolligi zaruriyatini va soliq to‘lovchining soliqlar shaklda ma’lum darajadagi pul mablag‘larini to‘lovini real imkoniyatlarini muhim tomonlarini hisobini oladigan byudjet-soliq siyosatini amalga oshirishni talab qiladi. Bu o‘z navbatida turli darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari fondlarni shakllantirish haqidagi qarashlar tahliliy asoslanib, tegishli tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mahalliy soliq, mulkning bozor qiymati, ko‘chmas mulk, kadastr qiymati, shaxsiy kartochka, soliq elementlari.

Kirish: O‘zbekiston Respublikasida soliqqa tortishning butun tarixi, har qanday davlatda bo‘lgani kabi, jismoniy shaxslarning soliqqa tortilishi bilan bog‘liq hisoblanadi, chunki insoniyat jamiyatining ko‘p asrlik mavjudligi davomida ular soliqqa tortish ob‘ekti sifatida qaraladigan asosiy iqtisodiy birlik bo‘lib kelgan.

O‘zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o‘tishi sharoitida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish faqat barqaror soliq tizimi mavjud bo‘lganda mumkin bo‘lib, uning ajralmas elementi sifatida jismoniy shaxslarga soliqlar iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarida davlat aralashuvning iqtisodiy faolligi zaruriyatini va soliq to‘lovchining soliqlar shaklda ma’lum darajadagi pul mablag‘larini to‘lovini real imkoniyatlarini muhim tomonlarini hisobini oladigan byudjet-soliq siyosatini amalga oshirishni talab qiladi. Bu o‘z navbatida turli darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari fondlarni shakllantirish uchun zarur.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Hozirgi davrda soliq siyosatining ustuvor yo‘nalishlari sifatida budjet daromadlarini oshirish, soliqqa tortish ma‘muriyatchiligini takomillashtirish orqali mahalliy budjet daromadlari bazasini kengaytirish, soliqlarni unifikatsiya qilish qaraladi.

Mol-mulk va yer soliqlar davlat budjetining asosiy qismini tashkil etmasada biroq davlat budjetini shakllantirishda o‘zining o‘rniga ega. Yer va molmulkni soliqqa tortish

tizimi azaldan mavjud bo'lib iqtisodiy soha olimlari uni soliqqa tortish bo'yicha turli xil qarashlarini ifoda etib kelganlar.

Fiziokratlar ta'limotining asoschisi Fransua Kene (1694–1774) Davlat xarajatlarini qoplashning yo'nalishidan

- yer egalardan olinadigan soliq

- uy yoki ko'chmas mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlarin soliqqa tortish orqali davlat xarajatlarini qoplash yo'llaridan biri sifatida e'tirof etdi.

Fransua Kene (1757 y.) bunday daromad olish usuli soliq to'lovchi uchun ortiqcha harajat va og'ir mehnatga asoslanmagan foydani tashkil qilishini ta'kidlab o'tdi. [3].

Amerikalik siyosiy iqtisodiy soxa bo'yicha olim Gerbert Saymon(1943y.) iqtisodchi olim Dik Netser(1966y.) ijaraga berilgan ob'ektlar uchun ularning yer va ko'chmas mulk uchun soliq summasini ularning haqiqiy ijara qiymatidan olinishi ko'chmas mulkka bo'lgan talabni va ijara haqi to'lovlarini pasayishiga xizmat qiladi deb ta'kidlab o'tdi.

Rossiyalik olimlardan Drojjina I.A. o'zining qarashlarida yuridik shaxslarning mol-mulk solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i va yer solig'ini birlashtirib ko'chmas mulk solig'i joriy etishni taklif qilgan. [4].

Mixina Ye.V. o'zining qarashlarida ko'chmas mulk solig'ini joriy qilishning mahalliy budjet daromadlari bazasiga ta'sirini tahlil qilib tegishli tavsiyalarni bergan [5].

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan olimlarning qarashlarida axolining ijtimoiy kam daromad oladigan qatlami yetarlicha inobatga olinmagan deb hisoblaymiz.

Loginova T.A. o'zining ilmiy qarashlarida ko'chmas mulkni joriy qilish va uni amaliyotga joriy qilishda aholining ijtimoiy qatlamini inobatga olish lozimligini qayd qilib o'tgan [6].

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq tizimi iqtisodiy munosabatlarning davlat tomonidan tartibga solishning moliya-kredit mexanizmining asosi bo'lgan muhim tartibga keltiruvchilardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda soliq-byudjet siyosatining samarali faoliyat ko'rsatishi soliq tizimida islohatlarni qanchalik yaxshi amalga oshirilganligini ko'rsatadi. Shu munosabat bilan bugungi kunda soliq siyosatining muhim yo'nalishlari aholi daromadlarini oshirish, soliq ma'murchiligini rivojlantirish, byudjet daromadlari tarkibida yuridik va jismoniy shaxslarning soliq bazasini yanada kengaytirish, soliqlarni birlashtirishga qaratilgan. Shuningdek, soliqlarga oid qonunchilikning iqtisodiy samaradorligini baholash, shuningdek, soliqlarni undirish mexanizmlari masalalariga alohida to'xtalib o'tilmoqda. Bu masala bo'yicha ko'plab taniqli huquqshunoslar, iqtisodchilar va tadbirkorlar mutlaqo qarama-qarshi fikrlarga ega ya'ni ayrim tadbirkorlarga soliq yukini kamaytirishi zarur, deb hisoblaydi, boshqalar esa, aksincha shaxsiy daromadlarni soliqqa tortish tizimiga e'tibor

bermasdan, yangi soliqlarni joriy etish yoki soliq stavkalarini oshirishni taklif qilmoqdalar.

Bu borada xorijiy olimlarning qarashlarini o'rganganimizda bir qator ilmiy asoslangan fikrlarni tahlil qilganmiz. Asosan, fiziokratlar ta'limotining asoschisi Fransua Kene "Davlat xarajatlarini qoplashda jismoniy shaxslardan soliq undirish yo'nalishida yer egalaridan undiriladigan soliq va uy yoki ko'chmas mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlarni soliqqa tortish orqali davlat xarajatlarini qoplash yo'llaridan biri sifatida e'tirof etgan. Bunday daromad olish usuli soliq to'lovchi uchun ortiqcha harajat va og'ir mehnatga asoslanmagan foydani tashkil qilishini ta'kidlab o'tdi"¹. Bu olimning fikriga ko'ra faqat daromadlarni bir yo'nalishi sifatida qarab o'tilgan. Ammo hozirgi kunda axborot texnologiyalarni rivojlanish davrida turli xil daromadlarni paydo bo'lishi yanada soliq ma'muriyatchiligini rivojlantirishga talab kuchaymoqda. Bu borada ilmiy tadqiqot olib borgan amerikalik siyosiy iqtisodiy soha bo'yicha olim Gerbert Saymon "Ijaraga berilgan ob'ektlar uchun ularning yer va ko'chmas mulk uchun soliq summasini undirish ularning haqiqiy ijara qiymatidan olinishi ko'chmas mulkka bo'lgan talabni va ijara haqi to'lovlarini pasayishiga xizmat qiladi deb ta'kidlab o'tdi"². Bu olimning qarashlarida asosan o'sha davrdagi soliqqa tortish tizimiga mos talablar asosida fikrlarni ilgari surgan. Lekin bugunki kunda ijara shartnomalarini hisobga qo'yish orqali soliqqa tortish usullari ham amaliyotga tadbiiq etilmoqda.

Jismoniy shaxslarni hisob kitoblarini takomillashtirish yuzasidan quyidagi qarashlarni keltirib A.Abramovning fikriga ko'ra "Jismoniy shaxslardan soliqlarni hisoblash va undirish usullari: manbadan ushlab qolish, deklaratsiya bo'yicha o'z-o'zini hisoblash, kadastr usulida undirishda hisob-kitoblarni aniq belgilashdan iborat va ularni takomillashtirish yo'nalishlari, soliq ma'muriyati jarayonini birlashtirish, soliq to'lovchini ro'yxatdan o'tkazish joyida shaxsiy daromad solig'ini olish, mulkni sotishdan olinadigan daromad solig'i ma'muriyatini takomillashtirishdan iborat"³ deb o'z yondashuvini bildirilgan. Bu olimning bildirilgan fikrlari hozirgi kunda amaliyotda ayrim mexanizmlari ishlamoqda ammo, ayrimlari zamon rivojlanishi bilan yangicha yondoshuvlarni va shunga mos ravishda qonunchilikning takomillashishini talab qilmoqda. M.Delyagin "Jamiyatning o'zboshimchalik va talon-taroj qilganlarga bo'linib ketishini bartaraf etish, bozor munosabatlarini madaniyatli tarzda mustahkamlash uchun jismoniy shaxslardan kompensatsion soliqlarni undirishni joriy

¹ Кене, Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения/ Ф. Кене, А.Р.Ж. Тюрго, П.С. Дюпон де Немур. [тарж. франс., англ., нем.] – М.: Эксмо, 2008. – 1200б

² Саймон Г. А. Теория принятия решений в экономической теории и в науке о поведении // Вехи экономической мысли Т.2. Теория фирмы / Под ред. В. М. Гальперина-СПб.: Экономическая школа, 2000-С. 54-72.- 534 с. -ISBN 5-900428-49 (англ. Theories of decision-making in economics and behavioral science, 1959)

³ Абрамов А.П., Совершенствование методов исчисления и взимания налогов с физических лиц. М.: Вестник томского государственного университета, 2009. № 320, 146 с.

etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi⁴. Bu borada olim, davlat mulkining birinchi xaridorlari sotib olish va bozor qiymati o'rtasidagi farqni byudjetga to'lashni taklif qiladi. Bu bir tomondan, jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlarni hisoblash va undirish mexanizmini takomillashtirish orqali byudjet taqchilligini kamaytish, ikkinchi tomondan, jamiyatdagi ijtimoiy keskinlikni yumshatishga olib kelishini ta'kidlagan, chunki iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga ko'ra, aholining turli ijtimoiy qatlamlari orasidagi daromadlar farqi aholining o'nlik guruhlarida taqsimlash (desil koeffitsienti⁵ - boy fuqarolarning 10% va kambag'allarning 10% daromadlarining nisbati sifatida) juda katta farq (16:1) nisbatida ko'rinmoqda. Bundan tashqari, bu xususiy mulkni qonuniylashtirish imkonini beradi. Olimning fikr mulohazalari o'rinli, ammo bir qator savollar tug'iladi. Bu holatda soliq davri qanday va yigirma yil ichida insofli soliq to'lovchilarni qaerdan topish mumkin? Agar ijtimoiy adolatga asoslanib aholining turli guruhlari daromadlaridagi farqni kamaytirish haqida gapiradigan bo'lsak, muammoni hal etishning ikki yo'lini belgilab bergan iqtisodchi olim M.S.Vinokurovning⁶ fikriga qo'shilishimiz mumkin. Bu boylarning daromadlarini cheklash va kambag'allarga maqsadli yordam berishdan iborat bo'ladi.

Jismoniy shaxslardan soliqlarni undirish nuqtai nazaridan olim A.Aronov "Agar soliq undirishning haddan tashqari og'ir usullari tanlansa, shuningdek, soliq hisobi va hisobotining ko'p shakllari keraksiz ravishda belgilangan bo'lsa, unda asossiz qat'iy soliq nazorati vositalaridan foydalanish kerak bo'lishi mumkin"⁷ deb ta'kidlagan. Bunda soliq nazoratiga e'tiborni kuchaytirish kerakligini va soliq undirishni ma'muriy usullari qo'llanishi to'g'risida fikr bildirilgan. Bu borada Rossiyalik olimlardan I.Drojjina o'zining qarashlarida jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'i va yer solig'ini⁸ birlashtirib ko'chmas mulk solig'ini undirishni joriy etishni taklif qilgan. Bunda soliqlarni ob'ekt nuqtai nazardan qaralmasdan umumiy mulk sifatida soliqqa tortish mexanizmini yaratishga va soliqqa tortish usullarini yanada oson undirish tamoyiliga asoslangan holda amalga oshirish belgilangan bo'lsa, Ye.Mixina esa o'zining qarashlarida ko'chmas mulk solig'ini joriy qilishning mahalliy byudjet daromadlari bazasiga ta'sirini tahlil qilib tegishli tavsiyalarni bergan⁹. Bunda asosan soliq siyosatini ishlab chiqarish mahalliy xokimiyatning zimmasiga yuklagan holda o'z daromadlari to'g'risida hududlarning o'zlari bosh qotirish kerakligini taklif qilib, bunda

⁴ Делягин М. Г. Как самому победить кризис. Наука экономить, наука рисковать: простые советы!-М.: АСТ: Астрель, 2009. - 477 с. (Красная обложка) ISBN 978-5-17-058456-7

⁵ Делягин М. Г. Как самому победить кризис. Наука экономить, наука рисковать: простые советы!-М.: АСТ: Астрель, 2009. - 477 с. (Красная обложка) ISBN 978-5-17-058456-7

⁶ Винокуров М.С., Динамика изменения МРОТ в России с 2000 по 2009 год // Моя зарплата в России. URL: <http://www.mojarplata.ru/main/minimumwages/mrot-2000-2010>.

⁷ Аронов А.В., Кашин В.А. Налоги и налогообложение. М.: Экономистъ, 2004. 560 с.

⁸ Дрожжина И.А. Формирование систем налогообложения объектов недвижимости на основе дифференцированного подхода. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун тайёрланган дисс. автореферати.-О.:2005.-б.12.

⁹ Михина Е.В. Налог на недвижимость и перспективы его развития в регионе. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тайёрланган дисс. автореферати.- М.:2005 й.б.-б.

tumanlardagi qaloq hududlarga kapitalni yo‘naltirish lozimligini ilmiy qarashlarida asoslab bergan. Xuddi shu fikrlarni yanada takomillashgan usullardan foydalangan holda T.Loginova o‘zining ilmiy qarashlarida ko‘chmas mulkni joriy qilish va uni amaliyotga joriy qilishda aholining ijtimoiy qatlamini inobatga olish lozimligini qayd qilib o‘tgan¹⁰. Bu hozirgi soliq ma‘muriyatchiligini takomillashtirishda va O‘zbekiston hududidagi iqtisodiy kambag‘allikni qisqartirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga qo‘l keladi.

A.Kuznesov “Jismoniy shaxslarni shaxsiy daromadlarni soliqqa tortish tizimini isloh qilishda ko‘pincha adolat tamoyili buziladi, soliq imtiyozlarining iqtisodiy asoslangan miqdorlarini aniqlash vositalaridan to‘liq foydalanilmaydi, soliqlarning ijtimoiy yo‘naltirilgan roli kam baholanadi, bu rivojlangan xorijiy mamlakatlar byudjetlarida yetakchi o‘rinni egallaydi. Jamiyatida amaldagi soliqqa tortish tartibi nafaqat soliq to‘lovchilarning turli guruhlarini o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutni yumshatadi, balki aksincha, ijtimoiy va mulkiy cheklanish va ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytiradi. Natijada soliq to‘lovchilar va davlat manfaatlari o‘rtasida qarama-qarshilik, soliq undirishning past darajasi mavjud bo‘lib, bu amaldagi qonunchilikning buzilishi bilan bog‘liq”¹¹- deb hisoblaydi. Bu olimning fikrlarida soliq imtiyozlarini va soliq stavkalarini to‘g‘ri adolatli tarzda tahlil qilgan holda, shuningdek, soliqqa tortish ma‘muriyatchilgiga ahamiyat berilishini ta‘kidlagan. Ammo hozirgi sharoitda bu soliq to‘lovchi jismoniy shaxslar bilan davlat o‘rtasida ziddiyatlarni bartaraf etishda davlat interaktiv xizmatlari orqali imtiyoz va soliq stavkalarini belgilashda ularga daromadlari va sharoitlaridan kelib chiqib tanlash huquqlari berilgan va bu muammolarni imkon qadar hal etish choralari ko‘rilmog‘da.

A. Seleznev, N.Dotsenkolarning fikriga ko‘ra¹² “Mahalliy byudjetlarning real moliyalashtirish taqchilligi muammosi bilan bog‘liq holda mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirish tizimida jismoniy shaxslardan soliqlarni undirish - muhim makroiqtisodiy vazifa”, deb hisoblaydilar. I. Suxarev esa “Barcha darajadagi byudjet daromadlari manbalarini tubdan o‘zgartirish, byudjet mexanizmini rag‘batlantirishga yo‘naltirilgan xarajatlarni samarali faoliyat natijalarni joriy etish tizimida jismoniy shaxslardan soliqlarni undirish mexanizmini ilgari suradi”¹³. Bu olimlarni fikrlarida bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat o‘zining ichki va tashqi vazifalarini, shuningdek, har xil ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy chora-tadbirlarini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan mablag‘larning asosiy qismini jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar, ya‘ni mahalliy soliqlar orqali to‘playdi degan ilmiy qarashlarni muhokama qilgan. Shu bilan

¹⁰ Логинова Т.А. Стратегия развития налогообложения недвижимого имущества в Российской Федерации. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тайёрланган дис. автореферати.-М.:2018й.-б. 7

¹¹ Кузнецов А.В. Перспективы изменения системы уплаты налога на доходы физических лиц // Налоговая политика и практика. 2008. № 8.

¹² Селезнев А., Доценко Н. Доходный потенциал регионов и его общегосударственное значение / Экономист. - 2006. - N 9. - С. . 12-22.

¹³ Сухарев И.Р., Сухарева О.А. Учет налога на прибыль. М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2020 г.

birga, soliqlar respublika va mahalliy byudjetlarning daromadlarini shakllantiradi, davlat ijtimoiy dasturlarining moliyaviy bazasini yaratadi, soliq to'lovchilarning iqtisodiy faoliyatini tartibga soladi, ularning tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va investitsiya faoliyatiga bo'lgan intilishini rag'batlantiradi, narxlarga ta'sir ko'rsatadi, aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishni tashkil qiladi.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari A.V.Vaxobov va A.S.Jo'raevlarning fikrlariga ko'ra, jahon amaliyotida ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan shaxslar uchun soliq imtiyozlari va yuqori daromad oluvchi shaxslar uchun progressiv stavkalar belgilash ham qo'llanadi, ya'ni aholining kam daromad oladigan qismini ijtimoiy himoya qilish maqsadida daromadlarni bir qismi qayta taqsimlanishi e'tirof etilgan¹⁴. Bu olimlarning fikriga ko'ra tabaqalashtirilgan soliq stavkalarini qo'llash muhimligini ilgari surganlar, lekin bozor iqtisodiyoti rivojlanayotgan mamlakatlarda soliq stavkasini bir pag'onali stavkada qo'llash samarali natijalarga erishiga xizmat qilmoqda, chunki aholini oson va bir xilda hisoblash usulidan foydalanish qulay mexanizmlarni amaliyotga tadbic etishga va bir xilda soliq solish tizimini yo'lga qo'yishga imkoniyat yaratiladi. Yana bir iqtisodchi olimlaridan A.X.Toshqulov fikricha¹⁵ jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda qishloq xo'jaligi sohasiga alohida e'tibr qaratib, soliqqa tortish doimiy ravishda isloh qilinmoqda, lekin bu uning mukammalligini kafolatlamaydi. Soliq qonunchiligining beqarorligi, murakkabligi va noaniqligi, investitsiya, innovatsiya va tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish uchun soliqlarni undirish mexanizmlaridan kam foydalanish va ishlab chiqarishni kengaytirish soliq tizimining qishloq xo'jaligida o'z vazifalarini to'liq bajarishga imkon bermaydi.

M. Almardanov, N. Qo'zieva, Sh. Rajapovlarning ilmiy tadqiqotlarida jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni xalqaro munosabatlari, shuningdek, ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishdagi muammolar va ularni yechimlari to'g'risida o'z fikrlarini bayon etganlar¹⁶. Bu olimlarni fikri bo'yicha jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda xalqaro andozalar yordamida aniq belgilangan mexanizmlarni ishlab chiqish kerakligini ilgari surganlar, bu asosan mamlakatlarni o'z ichki urf odatlari va tarixiy kelib chiqishiga zid fikrlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun mamlakat ichida o'zining urf odatlaridan, tarixiy rivojlanish bosqichlarini tahlil qilgan holda takliflarni muhokama qilinsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Olimlarimizdan D.Daminov ta'kidlashicha, yakka tartibdagi tadbirkorlik sub'ektlarini rag'batlantirish maqsadida yagona soliq to'lovini joriy etilishi faqat kichik tadbirkorlik sub'ektlari (asosan yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar inobatga

¹⁴ Vahobov A.V., Jo'rayev A.S. "Soliqlar va soliqqa tortish" «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2009. 448 b.

¹⁵ Тошқулов, А. (2020). Налоговые льготы для сельского хозяйства Узбекистана в период пандемии коронавируса. Экономика И Образование, 1(3), 122–126. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/есопому_education/article/view/4408

¹⁶ Альмарданов М.И., Қўзиева Н.Р., Ражапов Ш.З. Солиққа тортишнинг халқаро андозалари. Ўқув қўлланма. – Т.: Fan va texnologiya, 2019. – 216 б.

olingan) uchungina bu soliqni amal qilinishi maqsadga muvofiqdir. Shu sababli, muallif savdo faoliyati (ulgurji va chakana) uchun yagona soliq to'lovini emas balki, qat'iy belgilangan soliqni tatbiq qilinishi lozim, degan xulosaga keladi. Bu bilan kichik tadbirkorlik sub'ektlarini soliqlar vositasida rag'batlantirilishi va faoliyat turi bo'yicha soliqqa tortishdagi adolatlilik tamoyilini mustahkamlashga erishilishini ta'kidlagan¹⁷. Bu qarashlarda jismoniy shaxslar tomonidan qat'iy belgilangan tartibda to'lanadigan soliqlar bo'yicha tanlash huquqi inobatga olinmagan. Chunki har bir o'z tadbirkorlik faoliyatini yangidan rivojlanayotgan jismoniy shaxslarda soliq rejimlarini tanlash huquqini yaratilishi ularga qulayliklarni olib keladi va o'z faoliyatlarini o'zi tanlagan yo'nalishda burilish qilishga imkoniyati mavjud bo'ladi. A.Musagalievning taqiqotlarida esa jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idan tushumlar miqdori to'lig'icha mahalliy byudjetga o'tkazilishini alohida ta'kidlab o'tilgan. Bu o'z navbatida mahalliy byudjetning daromadlar qismi oshishi va hududlarni rivojlanishiga alohida e'tiborini qaratgan¹⁸. Bu tadqiqotchining fikricha faqat mahalliy soliqlarni takomillashtirishga ahamiyat berilgan. Bu holatda hududlarni bir maromda rivojlantirishga imkoniyat bo'lib, soliq stavkalarini belgilashda adolatlilik tamoyillarni tabaqalashtirish orqali tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga bog'liq holda qarorlar qabul qilish va maqsadli soliq imtiyozlarni qo'llash bilan soliq tushumlari muntazam amalga oshirilib boriladi.

M.Usmanova, I.Yuldashev, A.Bozorovlar ilmiy izlanishlarida esa jismoniy shaxslarning daromadlarini deklaratsiya usulida soliqqa tortishning afzallik jihatlari, soliqqa tortishda umumdeklaratsiyalash tizimini mamlakatimiz bo'yicha joriy etish bilan bog'liq muammoli jarayonlarni o'rganishga qaratilgan¹⁹. Bu takliflaridan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkalarini pasaytirish, yagona stavkani joriy etish, soliqqa tortilmaydigan minimumni belgilash, ijtimoiy xarajatlarni chegirish kabi yengiliklar qo'llanilish ta'kidlangan. Faqat jismoniy shaxslarni deklaratsiyalash asosida soliqqa tortish tizimi bilan emas balki to'lov manbaida ushlab qolish, shuningdek, soliq agentlarini faoliyatini ham inobatga olish zarur. S.Xudoyqulov o'z tadqiqotlarida "Ekonometrik usullar orqali davlat byudjeti jami daromadlarining 2018-2023 yillarga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari

¹⁷ Даминов Д. Ўзбекистон солиқ тизимида тўғри солиқлар ва уларни ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш: и.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган дисс. автореф. – Тошкент, 2010.

¹⁸ Масагалиев А. Минтақа бюджет даромадларини шакллантиришда юридик шахсларни солиққа тортиш механизмларининг самарадорлигини ошириш йўллари. Фан доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТМИ, 2019. – 31 б.

¹⁹ Усманова М. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиққа тортишни такомиллаштириш. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2011. – 23 б., Юлдашев И. Жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишда умумдеklarациялаш тизимини жорий этиш масалалари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2002. – 22 б., Бозоров А. Декларация асосида солиқ солинадиган даромадлар ва уларни солиққа тортишни такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. – Т., 2019.

aniqlangan.”²⁰ bo‘lsa, A.Agzamov (2019) “Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini 2019-2023 yillar uchun prognoz ko‘rsatkichlarini aniqlagan.” Shu bilan birgalikda Sh.B.Bobaev “Byudjetga soliq tushumlarini ehtimolli kamayishiga olib keluvchi soliq riskini indentifikatsiyalash, baholash tartibi ehtimolli va bilvosita (sifat) yondashuvlari asosida takomillashtirish”²¹ yuzasidan o‘z takliflarini asoslagan. Ushbu olimlarning fikriga ko‘ra, soliqlarni yig‘ish mexanizmlarini yaratish va soliqlarni prognoz qilish orqali soliq xatarlarini tahlil qilish bo‘yicha belgilangan normalarni ishlab chiqish zarur. Lekin jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar bo‘yicha soliq qarzdorligini paydo bo‘lishini oldini olish va ularni undirish mexanizmini takomillashtirish, shuningdek, soliq xizmati organlari zimmasiga yuklatilgan vaziflarni yanada soddalashtirish va shuning hisobiga soliq tushumlarini ko‘paytirish yuzasidan ilmiy va amaliy takliflarni yuzasidan batafsil fikrlar to‘liq tahlili ko‘rsatib berilmagan. Bundan tashqari A.Adizov, O.Abduraxmanov, Sh.Qiyosov, M. Sabirovlarning ilmiy qarashlarida jismoniy shaxslarni daromadlarni soliqqa tortish amaliyoti va soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirishga oid masalalarni ko‘rib chiqqanlar²². Ushbu olimlarning ilmiy izlanishlarda soliq to‘lovchi jismoniy shaxslarni to‘lovlarni amalga oshirishda to‘lov qobiliyati va uni undirishda duch keladigan muammolardan kelib chiqib soliq to‘lovchiga bo‘lib-bo‘lib to‘lash va ushbu to‘lovlarni keyinchalik foizlar asosida bedjetga moliyaviy qaytarishlar orqali amalga oshirish mexanizmlari to‘liq keltirib o‘tilmagan.

Mamlakatimiz olimlari tomonidan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar davlat byudjetining asosiy qismini tashkil etmasada biroq davlat byudjetini shakllantirishda o‘zining o‘rniga ega ekanligini alohida ta’kidlab o‘z takliflarini amaliyotga tadbiq etishda o‘z hissalarini qo‘shganlar. Asosan jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi azaldan mavjud bo‘lib iqtisodiy soha olimlari uni soliqqa tortish bo‘yicha turli xil qarashlarini ifoda etib kelganlar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni taklif qilamiz:

Rivojlanshgan davlatlar tajribasidan kelib chiqib, mol-mulk va yer soliqlarini birlashtirib ko‘chmas mulk solig‘ini joriy etish.

²⁰ Худойкулов С. К., Прогноз бу- башоратми? “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2018 йил

²¹ Бабаев Ш.Б., Жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортишнинг хорижий тажрибаси ва унинг афзалликлари, “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2016 йил

²² Адизов А. Жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар тизимини такомиллаштириш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т., 2004. – 21 б. 15., Абдурахмонов О. Жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар тизими ва уни такомиллаштириш масалалари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ДЖҚА, 2005. – 42 б., 17., Қиёсов Ш. Жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортишни такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. – Т.: ТМИ, 2019. – 30, Сабилов М. Даромадларни солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. – Т.: ТМИ, 2019. – 66 б.

Jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan mol-mulk yoki yer solig'idan qarzdorlik mavjud ortiqcha to'lovlar hisobidan kamayadi. Soliqni to'lash mexanizmi soddalashadi.

Umumiy foydalanishdagi ko'chmas mulk va tugallanmagan qurilish ob'ektlarini yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq ob'ektlariga kiritish va ularga nisbatan pasaytirilgan soliq stavkasini qo'llash kerak deb hisoblimiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni.

[2]. J.Maxmadustov. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish: (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. – Toshkent, 2023.

[3]. Kene, F. Fiziokraty. Izbrannyye ekonomicheskie proizvedeniya/ F. Kene, A.R.J. Tyurgo, P.S. Dyupon de Nemur. [tarj. frans., angl., nem.] – M.: Eksmo, 2008. – 1200b.

[4]. Drojjina I.A. Formirovani sistem nalogooblojeni ob'ektov nedvijimosti na osnove differensirovannog podxoda. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diss. avtoreferati.-O.:2005.-b.12.

[5]. Mixina Ye.V. Nalog na nedvijimost i perspektivy yego razvitiya v regione. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diis. avtoreferati.- M.:2005y.b.-6.

[6]. Loginova T.A. Strategiya razvitiya nalogooblojeniya nedvijimogo imущestva v Rossiyskoy Federatsii. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diis. avtoreferati.-M.:2018y.-b. 7

[7]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 7 sentabrdagi “Yer hisobi va davlat kadastrlarini yuritish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” PF- 6061-son Farmoni.

[8]. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.

[9]. Нормурзаев У. (2021). Анализ эффективности налоговых льгот и преференций в поддержке определенных секторов с целью дальнейшего повышения инвестиционной привлекательности в Узбекистане. Экономика и образование, (6), 82–86. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/285>

[10]. Нормурзаев У. (2021). Пути эффективного использования налоговых льгот для поддержки предпринимателей. Экономика и инновационные технологии, (4), 355–362. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954